

آداب دعا از منظر صحیفه سجادیه

چکیده

نیایش‌های امام سجاد (علیه‌السلام) در «صحیفه»، سرشار از مضامین لطیف و دل‌پذیر است این دعاها نشانه ذوق سرشار، روح متعالی، بزرگی شخصیت و درد آشنایی آن حضرت است خواننده این دعاها با اندکی ژرف‌نگری و تأمل، لذتی معنوی و روحانی احساس می‌کند که همه لذت‌های مادی با آن برابر نیست و درمی‌یابد که این کتاب، صحیفه معرفت است. با وجود پژوهش‌های فراوانی که درباره این کتاب انجام پذیرفته، مقوله آداب دعا در ادعیه حضرت، کمتر مورد بررسی قرار گرفته است.

این مقاله به روش کتابخانه‌ای و با استفاده از منابع علمی صورت گرفته است. در این مقاله ابتدا به مفهوم دعا در لغت و در صحیفه سجادیه پرداخته سپس ارکان دعا و شرایط داعی که شامل: عبودیت، باور به قدرت الهی، توجه به قرب الهی، اخلاص، طلب حقیقی، ادب دعا بیان شده است و در آخر دعا را در صحیفه سجادیه مورد بررسی قرار گرفته است.

واژگان کلیدی: امام سجاد(علیه‌السلام)، صحیفه سجادیه، دعا، نیایش، عبودیت، قرب

الهی

طرح بحث

یکی از عمیق‌ترین نیازهای انسان، ارتباط او با خداوند است. رابطه تکوینی و فقر ذاتی انسان نسبت به خدا فطرت خداجویی انسان را اشباع نمی‌کند؛ بنابراین انسان نیازمند ارتباطی اختیاری با خداوند است که جلوه‌ای از فقر ذاتی اوست. این ارتباط اختیاری که بالطبع متضمن گفتگو با خداوند است می‌تواند پاسخی به فطرت خداجوی انسان باشد و نیاز ذاتی او را در مرتبه فعل اختیاری تأمین نماید.

گفتگو با خداوند که می‌تواند شکل‌ها و شیوه‌های متعددی را به خود اختصاص دهد، دعا و نیایش نام دارد که یکی از مهم‌ترین جنبه‌های فرهنگ دینی است؛ یعنی همه ادیان الهی بر طبق فطرت انسانی به بحث دعا و نیایش پرداخته‌اند. در دین مبین اسلام نیز، دعا یکی از زمینه‌های ارتباط با خداست و چون انسان‌ها دارای مراتب مختلف هستند، دعا نیز دارای مراتب متفاوت خواهد بود.

مراتب مختلف دعا در متون دینی نیز مورد توجه قرار گرفته است. صحیفه سجادیه در این زمینه یک منبع غنی است. لذت دعا و جلوه‌های زیبای آن در این مراتب متفاوت است. در این نوشتار به تبیین مراتب مختلف دعا و جایگاه زیبای آن از منظر عرفانی در ضمن مطالب پرداخته می‌شود.

الف. مفهوم شناسی

۱. دعا در لغت

دعا در لغت به معنای صدازدن و یاری طلبیدن و در اصطلاح شرع، به معنای گفتگو کردن با حق تعالی به نحو طلب حاجت و درخواست حل مشکلات از درگاه اوست. (فیومی،

۱۴۱۴ق، ص ۱۲۴)

جوهری صاحب الصحاح گوید:

«الدعاء، واحدُ الأدعیه، وأصلُه دعاو لِأنه من دَعوتُ، إلا أن الواو لما جاءت بَعَدَ الألف

همزت» (الجوهری، ۱۴۰۴ق، ج ۶ ص ۲۳۳۶)

دعا مفرد ادعیه و اصلش دعاو است. به خاطر آن که از دَعوتُ (دعوت کردم) است؛ اما چون واو بعد از الف واقع شده قلب به همزه گردیده است. پس معلوم شد ریشه و مبدأ کلمه دعاء ماده (دَعَو) است بنابراین برای به دست آوردن معنای اصلی ریشه (دعا) ابتدا باید معنای ماده (دعو) را بشناسیم.

ابن فارس در تبیین معنای ریشه این واژه گوید: د. ع؛ و. به معنای متمایل کردن چیزی به سمت خود با صدا و گفته است. (ابن فارس، ۱۴۱۰ هـ، ج ۲، ص ۲۷۹)

اکنون به برخی از تعاریفی که دیگر زبان‌شناسان و ادیبان عرب در کتب لغت برای واژه «دعا» کرده‌اند می‌پردازیم. راغب در مفردات گوید: دعا یعنی کسی را بانگ زدن و خواندن جز این که نداء را در بانگ زدن بدون اضافه کردن اسم آن شخص به کار می‌برند مثل - آیا - یعنی آهای ولی دعاء بانگ زدن و خواندن است که پیوسته با اسم طرف همراه است مثل - یا فلان و گاهی این دو واژه به جای یکدیگر به کار می‌روند و ی همچنین اضافه می‌کند که دعاء به معنای نام نهادن روی فرزند و نامیدن هم به کار می‌رود. مثل (دعوتُ الابن زیداً) اسم فرزند را زید گذاشتم. (راغب الاصفهانی، ۱۴۱۶ ق، ص ۵۲۴)

چنان که قبلاً اشاره شد، دعا و نیایش و مناجات با خدا، یکی از مظاهر عالی عبادت است، به ویژه اگر با آداب و شناخت و اخلاص و سوز دل همراه باشد، عبادت را کامل تر می‌کند. پیامبر اکرم (صلی‌الله علیه وآله و سلم) فرمود:

«الدُّعَاءُ أَفْضَلُ الْعِبَادَةِ» (مجلسی، ۱۳۷۰، ج ۵، ص ۱۲۴)

دعا و نیایش برترین عبادت است.

قرآن کریم می‌فرماید:

«قُلْ مَا يَعْبُؤُا بِكُمْ رَبِّي لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ» (فرقان/۷۷)

بگو پروردگارم برای شما ارجی قائل نیست، اگر دعای شما نباشد.

این سخن بیانگر اهمیت و ارزش بسیار دعا است.

در قرآن، دعا به عنوان عبادت ذکر شده و ترک‌کننده آن به عنوان مستکبر و اهل دوزخ

یاد شده، آنجا که می‌خوانیم:

«أَدْعُوْنِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ إِنَّ الَّذِيْنَ يَسْتَكْبِرُوْنَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُوْنَ جَهَنَّمَ دَاخِرِيْنَ» (مؤمن/۶)

مرا بخوانید تا (دعای) شما را بپذیرم، کسانی که از عبادت من تکبر می‌ورزند، به زودی با

ذلت وارد دوزخ می‌شوند.

از این آیه چند مطلب استفاده می‌شود:

۱- فرمان خدا به دعا کردن که موجب وظیفه‌شناسی ما به دعا و نیایش می‌گردد.

۲- دعا موجب استجاب است.

۳- دعا عبادت خدا است.

۴- بی‌اعتنایی به دعا، تکبر در برابر خدا است.

۵- مجازات پشت‌کننده به دعا، دوزخ همراه خواری است.

مهم‌ترین دست‌انداز و مانع کمال دعا، گناه است. از این‌رو امیر مؤمنان علی (علیه‌السلام) در

دعای کمیل این درس را به ما آموخته:

«اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي الذُّنُوبَ الَّتِي تَحْبِسُ الدُّعَاءَ» (قمی، ۱۳۸۵، ص ۲۱۵)

خدایا ببخش گناهیانی را که مانع پذیرش و اجابت دعا می‌گردند.

۲. دعا در صحیفه سجادیه

یکی از روش‌های تبلیغی و عملکرد فرهنگی مبارزاتی امام سجاد (علیه‌السلام)، تبیین معارف

والای اسلام در قالب دعا بود. از آنجا که در زمان امام سجاد(علیه السلام) شرایط اختناق آمیزی حکم فرما بود، امام بسیاری از اهداف و مقاصد خود را در قالب دعا و مناجات بیان می کرد (پیشوایی، ۱۳۷۲، ص ۲۷۰) و از این طریق رسالت الهی امامت خویش را به همگان ابلاغ می فرمود.

مجموع دعاهای امام سجاد (علیه السلام) به نام صحیفه سجادیه معروف است که پس از قرآن مجید و نهج البلاغه بزرگ ترین و مهم ترین گنجینه گران بهای حقایق و معارف الهی به شمار می رود، به طوری که از ادوار پیشین از طرف دانشمندان برجسته ما «أخت القرآن» (آقا بزرگ تهرانی، ۱۳۷۸ ق، ج ۱۵، ص ۱۸)

و «انجیل اهل بیت» (علیهم السلام) و «زبور آل محمد» (صلی الله علیه و آله و سلم) لقب گرفته است.

سخن گفتن از ارزش، عظمت، جایگاه، محتوا و مفاهیم نورانی صحیفه سجادیه کاری است بس دشوار و عظیم، گرچه درک معارف والای این صحیفه ارزشمند و نورانی محال و غیرممکن نیست ولی به هر حال درک عمق آن معارفی که برگرفته از کلامی الهی است شاید بتوان گفت فقط بر اهل معنا و معرفت و عرفان ممکن باشد.

امام علی (علیه السلام) که سرسلسله فصیحان و بلیغان و متکلمان است، سید رضی (رحمت الله علیه) در وصف کلام آن حضرت می گوید:

بدان جهت که بر کلام او نشانه ای از دانش خدایی و بویی از سخن نبوی است. (مطهری، ۱۳۸۰، ص ۴۳)

در کلام امام سجاد (علیه السلام) نیز دانش و نور الهی موج می زند و بوی خوش تعالیم و سخن نبوی به مشام جان می رسد، دعاهای امام سجاد (علیه السلام) از سوز و گداز و مشاهده جمال جمیل خداوند متعال و سبحان است، زیرا آن که شوری در دل ندارد، نمی تواند این گونه اثری را خلق نماید و آن که گلستان و باغ را ندیده باشد هرگز نمی تواند از طراوت

گل و گلستان سخن آغاز نماید.

عظمت این صحیفه نورانی و منبع فیض الهی مورد اذعان همگان (شیعه و غیر شیعه) است.

علامه معاصر صاحب تفسیر طنطاوی، مفتی اسکندریه (از علمای سنی قاهره) وقتی که صحیفه سجادیه به دستش رسید و آن را مورد بررسی قرار داد، چنین نوشت:

«این از بدبختی ما است که تاکنون بر این اثر گران بهای جاوید که از موارث نبوت است، دست نیافته بودیم، من هرچه در آن می‌نگرم، آن را از گفتار مخلوق برتر و از کلام خالق پایین‌تر می‌یابم.» (صدر بلاغی، ۱۳۹۳، ص ۳۷)

نکته قابل توجه و مهم در شناخت دعا‌های امام سجاد (علیه‌السلام) در صحیفه سجادیه این است که اهداف این صحیفه نورانیه عبارت است از:

۱. رهایی بندگان از زندان طبیعت؛
 ۲. فهماندن ادب عبودیت؛
 ۳. قیام در خدمت ربوبیت؛
 ۴. بیان معارف ناب و آداب و تهذیب اخلاق. (موسوی خمینی (رحمت‌الله‌علیه)، ۱۳۷۲، ص ۱۹۲)
- مرحوم علامه مجلسی (رحمت‌الله‌علیه) در مورد وجه نام‌گذاری صحیفه سجادیه و در وصف آن چنین می‌نگارد:

«همان‌طور که زبور و انجیل از جانب خداوند متعال بر زبان داود (علیه‌السلام) و عیسی بن مریم (علیه‌السلام) جاری شد، صحیفه سجادیه نیز از جانب خداوند متعال بر زبان سید ساجدین، علی بن الحسین زین‌العابدین (علیه‌السلام) جریان یافت.» (مجلسی، ۱۳۷۰، ج ۱۰۷، ص ۴۳)

نکته مهم دیگر اینکه معارف ادبی صحیفه سجادیه، آموزنده و بیانگر مباحث مختلف در زمینه مسائل اعتقادی (توحید، عدل، نبوت، امامت، معاد، فرشتگان و...) طاعات و عبادات (نماز، حج، زکات و...) سیاست، اقتصاد، مسائل تربیتی و اخلاقی، مسائل اجتماعی، مسائل

فردی، علم، انسان‌شناسی، تاریخ، بهداشت، مسائل نظامی و... است که همه این‌ها بیانگر علم لدنی آن حضرت و توجه به جمیع جهات و نیازهای مادی و معنوی و دنیوی و اخروی در مسائل مختلف و مورد نیاز انسان‌ها می‌باشد.

ب. ارکان دعا از دیدگاه صحیفه سجادیه

رکن اول: جاذبه بین داعی و مدعو بوده و همان حالت دعا و ارتباط معنوی خالق و مخلوق است و این یکی از بزرگ‌ترین نعمت‌هایی که حضرت خداوندی به بندگان خود عطا فرموده و همین حال عظیم است که در روایات نیز مورد تأکید واقع شده:

«آن کس که دعا را عنایت کرد، اجابت را نیز عنایت نمود» (کلینی، ۱۳۸۹، ج ۲، ص ۶۵) و پیامبر اکرم (صلی‌الله علیه وآله وسلم) فرموده است:

دعا اسلحه مؤمن است (کلینی، ۱۳۸۹، ج ۲، ص ۶۵) و در نهج البلاغه، در وصیت حضرت امیر علیه‌السلام به امام حسن (علیه‌السلام) می‌خوانیم:

«پس کلید خزاین خود را در دستان تو قرار داد و به تو اجازه داد که از او درخواست نمایی. پس هر زمان که بخواهی می‌توانی با دعا درهای نعمت الهی را به روی خود باز کنی و باران رحمت الهی را بر خود فرود آری؟» (نهج البلاغه، خطبه ۳)

و امام سجاد (علیه‌السلام) می‌فرماید:

«سپاس خدایی را که هرگاه حاجتی داشتیم، او را خواندم و بدون هیچ واسطه‌ای، در خلوت سر خود را با او بازگو کردم و او نیز نیاز مرا از بین برد.»

پس دعا برکت عظیمی است که حضرت رب متعال - جل و جلاله - به بندگان خود عنایت کرده و گنجینه‌ای است که در معرض انتخاب آنان قرار داده است. پس اگر توفیق نصیب کسی شود و موفق به دعا شد، غنیمتی پر بها یافته است که شکرانه بسیار می‌طلبد؛ به عبارت دیگر دعا با قطع نظر از اجابت آن و نتایج فوق‌العاده‌ای که بر آن مرتبط است، خود

فضیلتی بس بزرگ به شمار می‌آید که خداوند متعال به بندگانش عطا فرموده است.

رکن دوم: شخص داعی است که باید این حالت در او یافت شود؛ یعنی دعاکننده باید به راستی خواهان و طالب باشد، زیرا همان طور که در مباحث قبل گفته شد، باید زبان سر، ترجمان زبان دل باشد و لذا قلب لاهی (بازیگر) و ساهی (غافل) نمی‌تواند داعی باشد.

ج. شرایط داعی هنگام دعا

۱. عبودیت

شرط اول آن است که مقام عبودیت و بندگی و به دیگر بیان نیاز دائمی خود را نسبت به خالق خود بشناسد؛ یعنی به مقام خود واقف باشد و بداند که فقیر مطلق است و غنی مطلق تنها او است و امام سجاد (علیه‌السلام) می‌فرماید:

«کیف یستغنی العبد عن ربه؟... سیدی لم ازدد الیک الا فقرا و لم تزد عنی الا غنی.»

(صحیفه سجادیه، دعای ۱۳)

۲. باور به قدرت الهی

شرط دوم این است که بنده خدای خود را به وصف غنی مطلق بشناسد و بداند که او بر جمیع مکنونات قلبی آگاه و در برآوردن حاجات تواناست و هیچ چیز در برابر قدرتش مانع نخواهد بود.

مرحوم کلینی نقل می‌کند:

«پیامبر اکرم (صلی‌الله علیه وآله وسلم) در یکی از جبهه‌های جنگ در دامنه کوهی مشغول استراحت بودند. یکی از مشرکان با استفاده از این فرصت خود را به بالای سر حضرت رساند و با شمشیری آخته گفت: من ینجیک الآن؟ حضرت بی‌درنگ فرمودند: ربی و ربک؛ یعنی

بین سر من و لبه تیز شمشیر تو قدرتی هست که تو آن را نمی بینی. آن مشرک که به این حرف معتقد نبود، پوزخندی زد و شمشیر خود را پایین آورد تا ضربه‌ای بر حضرت وارد کند، ولی با عکس‌العمل به موقع پیامبر اکرم (صلی الله علیه وآله وسلم)، شمشیر از دست او به طرفی پرتاب شد. آن گاه حضرت، شمشیر از نیام کشید و فرمود: من ینجیک منی؟ گفت: کرامت تو، زیرا انسانی بزرگوار هستی! آن گاه حضرت از کشتن او صرف نظر کرد.» (کلینی، ج ۸، ص ۱۲۷)

۳. توجه به قرب الهی

شرط سوم آن که بنده بداند خدای تعالی از همه کس به او نزدیک تر است، زیرا در نقاط مختلف قرآن کریم فرموده است:

«و اذا سألك عبادی عنی فانی قریب» (بقره/۱۸۶)

«و نحن أقرب الیه من حبل الوری» (ق/۱۶)

«ان الله یحول بین المرء و قلبه» (انفال/۲۴)

میان عاشق و معشوق هیچ حائل نیست

تو خود حجاب خودی حافظ! از میان برخیز

شناخت انسان از خدای عزوجل، در نحوه دعا و حال او اثر فراوان دارد و در اجابت دعا و سرعت آن نیز مؤثر است.

۴. اخلاص

شرط چهارم آن که بنده در دعا اخلاص داشته باشد؛ یعنی فقط خدا را بخواند و کس دیگری را شریک او قرار ندهد:

«فادعوا الله مخلصين له الدين» (غافر/۱۰)

امام سجاد (علیه السلام) از خداوند می خواهد «و اجعلنی ممن یدعوک مخلصا فی الرخاء دعاء

المخلصین المضطربین لک فی الدعاء» (صحیفه سجادیه، دعای ۲۲)

در جای دیگر می فرماید:

«اللهم انی اخلصت بانقطاعی الیک و اقلبت بکلی علیک و صرفت وجهی عن المحتاج الی

رفدک و قلبت مسألتی عن من لم یستغن عن فضلک و رایت ان طلب المحتاج الی المحتاج سفه

من رایه و ضله من عقله.» (صحیفه سجادیه، دعای ۲۸)

رسول خدا (صلی الله علیه وآله وسلم) در خطبه شعبانیه به مناسبت ماه مبارک رمضان فرمودند:

«فاسئلوا الله ربکم بنیات صادقہ و قلوب طاهرہ.» (عیون اخبار الرضا، ۱۳۹۲، ج ۱، ۲۹۵)

۵. طلب حقیقی

شرط پنجم آن که داعی طلب حقیقی نسبت به خواسته خود داشته باشد؛ نه آن چنان که

امری را طلب کند، ولی آن گاه که مطلوبش نصیب او شد، از آن بیزاری جوید. چنین شخصی

در حقیقت سؤال از چیزی کرده که آن را نمی خواهد.

۶. ادب دعا

شرط ششم آن که ادب در دعا داشته باشد و با کمال خضوع و رعایت تمام جوانب بندگی،

دست به دعا بردارد. به دیگر بیان، بهترین ادب عبودیت، خود را نادیدن و به قصور و تقصیر

اعتراف داشتن است؛ چنانکه روش انبیا و ائمه (علیهم السلام) چنین بوده است.

در زمینه ادب مع الله (رعایت ادب در پیشگاه خداوند متعال) استاد علامه طباطبایی (رحمت الله

علیه) فصلی باز کرده و شرایطی بیان فرموده اند که همه آن ها از آیات کریمه قرآن استفاده

می‌شود.

به عزت و جلال خودم قسم که آرزوی هر آرزومندی که به غیر من امیدوار باشد را قطع خواهم کرد و در بین مردم لباس خواری بر تن او خواهم پوشاند و او را از گشایش و رحمتی که از طرف من است، محروم خواهم کرد. آیا بنده من در سختی‌ها باید به غیر من امیدوار باشد؟ سختی‌ها از جانب من به او می‌رسد و او به غیر من امید دارد، حال آن که من بی‌نیاز و بخشنده‌ام؟ کلید درهای بسته به دست من است و درب خانه من به روی کسی که مرا بخواند باز است!

مسأله مدعو است؛ یعنی انسان بداند که در دعا با چه کسی محشور است، خدای خود را بشناسد و دیگری را یار و شریک او قرار ندهد.

شناخت انسان از خدای عزوجل، در نحوه دعا و حال او اثر فراوان دارد و در اجابت دعا و سرعت آن نیز مؤثر است. این معرفت، هم‌چنین در کیفیت و کمیت دعا، انتخاب کلمات و ادای آن‌ها، شوق دعا کردن، لذت بردن از دعا و عدم یأس در صورت تأخیر اجابت و اصرار بر درخواست از خداوند سبحان نیز تأثیر می‌گذارد.

در حدیثی از امام کاظم (علیه‌السلام) می‌خوانیم:

«گروهی به امام صادق (علیه‌السلام) عرض کردند که ما خدا را می‌خوانیم، لکن دعای ما مستجاب نمی‌شود؟! حضرت فرمودند: شما کسی را می‌خوانید که نمی‌شناسیدش» (صحیفه سجادیه، ص ۲۸۸)

در کتاب «عده الداعی» حدیثی از امام صادق (علیه‌السلام) بدین معنا آمده که ایشان آن را از پدرانشان (علیهم‌السلام) و ایشان از پیامبر گرامی اسلام نقل کرده‌اند. خداوند متعال به یکی از انبیا در قسمتی از آنچه که به آن پیامبر وحی شده بود این‌گونه فرمود:

«به عزت و جلال خودم قسم که آرزوی هر آرزومندی که به غیر من امیدوار باشد را قطع خواهم کرد و در بین مردم لباس خواری بر تن او خواهم پوشاند و او را از گشایش و

رحمتی که از طرف من است محروم خواهیم کرد. آیا بنده من در سختی‌ها باید به غیر من امیدوار باشد؟ سختی‌ها از جانب من به او می‌رسد و او به غیر من امید دارد، حال آن که من بی‌نیاز و بخشنده‌ام؟ کلید درهای بسته به دست من است و درب خانه من به روی کسی که مرا بخواند باز است.»

د. دعا در صحیفه سجادیه

سراسر صحیفه سجادیه، دعا است که امام سجاد(علیه‌السلام) با شیواترین و گویاترین واژه‌ها، پرمحتواترین مطالب را به صورت نیایش و مناجات، تبیین نموده است. از سوی دیگر صلوات‌های آن (که حدود ۲۰۰ صلوات است) نیز یک نوع دعا است؛ بنابراین این کتاب انسان‌ساز و صفابخش، در لباس دعا و نیایش، ما را به سوی خدا و عبادت خدا و ارزش‌های بزرگ تکامل فرا خوانده است. با این اشاره به صحیفه نگاهی می‌افکنیم و مسئله دعا را که برترین عبادت است از نگاه این کتاب مقدس، مورد توجه قرار می‌دهیم:

۱. وعده حتمی اجابت

«فَإِلَىٰ مَنْ حِينِيذٍ مُّثْقَلِينَ غَنَكَ، وَ إِلَىٰ أَيْنَ مَذْهَبِنَا عَنْ بَابِكَ، سُبْحَانَكَ نَحْنُ الْمُضْطَّرُّونَ

الَّذِينَ أَوْجِبَتْ إِيَّاهُمْ...»

خدایا اگر ما را از درگاهت ناامید و محروم کنی، آنگاه از سوی تو به کجا روگردانیم؛ و از در خانه تو به کجا رویم؟ ای خدایی که پاک و منزّه هستی، ما درمانده و بیچاره هستیم که به برطرف کردن گرفتاری‌شان، وعده و قول داده‌ای.» (صحیفه سجادیه، دعای ۱۰)

«إِنَّكَ رَحِيمٌ بِمَنْ دَعَاكَ، وَ مُسْتَجِيبٌ لِمَنْ نَادَاكَ؛»

خدایا! تو نسبت به هرکسی که دعا و التماس‌کننده از درگاهت باشد، مهربان هستی و هر

کس که تو را صدا زد، پاسخ مثبت به او می‌دهی. (صحیفه سجادیه، دعای ۱۱)

شرح کوتاه

این فراز بیانگر ارتباط بنده با خدا و نیایش و راز و نیاز او به درگاه الهی است و ملتسمانه به خدا عرض می‌کند، اگر دعایم را به اجابت نرسانی و مرا از در خانهات برانی، به کجا روم؟ من جایی جز پیشگاه تو ندارم تا دردم را دوا کند و حاجتم را روا فرماید.

سپس عرض می‌کند: ما در اضطرار و بیچارگی به سر می‌بریم که تو (در قرآن) قول داده‌ای که نیاز بیچارگان را برطرف سازی (نمل/۶۲)؛ بنابراین ملتسمانه از درگاه تو می‌خواهم که با برآورده کردن نیاز ما، ما را از این وضع فلاکت بار نجات بده. دعا و نیایش در پیشگاه خداوند، مطلوب و محبوب است و خداوند نسبت به دعاکننده مهربان است، ندای او را اجابت می‌کند و او را از در خانه‌اش ناامید نمی‌کند.

دعا عبادتی است که موجب خشنودی خدا و جذب مهر و لطف و فضل الهی می‌شود، در این صورت قطعاً دارای پاداش خوب در محضر الهی است؛ و در مورد اجابت دعا، در فرازی از بند ۱۰، از دعای دوازدهم می‌خوانیم:

«وَايَا مَنْ ضَمِنَ لَهُمْ إِجَابَةَ الدُّعَاءِ»

و ای خداوندی که پذیرش و اجابت دعای بندگان را ضمانت نموده‌ای.

و در بند ۱۰ از دعای سیزدهم می‌خوانیم:

«وَايَا مَنْ لَا يُعِينُهُ دُعَاءُ الدَّاعِينَ» (سبزواری، ۱۳۹۲، ص ۱۲۵)

و ای خداوندی که دعای نیایشگران و بندگان، او را ملول و خسته نکند.

۲. نقش صلوات در اجابت دعا

«وَصَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ، صَلَاةً دَائِمَةً نَامِيَةً لَا انْقِطَاعَ لَهَا أَبَدًا وَ لَا مُنْتَهَى لِأَمَدِهَا، وَ اجْعَلْ

ذَلِكَ عَوْنًا لِي وَ سَبَبًا لِتَجَاحِ طَلِبَتِي، إِنَّكَ وَاسِعٌ كَرِيمٌ» (صحیفه سجادیه، دعای ۱۳)

و بر محمد (صلی الله علیه وآله وسلم) و آل او رحمت و درود بفرست، رحمت و درودی همیشگی فزاینده که دوامش پایان نیابد و مدتش به آخر نرسد و این رحمت و درود را حامی و یاور من قرار بده و باعث روا شدن حاجتم فرما که تو وسعت بخش بزرگوار هستی.

شرح کوتاه

در این فراز، پس از ذکر صلوات دائم و فزاینده و همیشگی که نقش بسزایی در روا شدن حاجت دارد، از خدا خواسته شده که همین صلوات را وسیله یاری و سبب ساز برای اجابت دعا قرار دهد، با توجه به این که برای خداوند وسعت بخش و بزرگوار، سبب قرار دادن صلوات برای روای حاجت آسان است.

این فراز به ما می آموزد که برای استجاب دعا، از وسایل استمداد کنیم که یکی از آنها ذکر صلوات است. قرآن با صراحت می فرماید:

«ای کسانی که ایمان آورده اید تقوا پیشه کنید؛ وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ؛ و وسیله ای برای تقرب به سوی خدا بجویید.» (مائده/۳۵)

مسئله صلوات به قدری در تسریع اجابت دعا وسیله خوبی است که امام صادق (علیه السلام) فرمود:

«کسی که حاجتی به خدا دارد، نخست صلوات بفرستد، سپس حاجتش را بخواهد، سپس دعایش را با ذکر صلوات به پایان برساند، خداوند بزرگوارتر از آن است که دو طرف دعا (آغاز و انجامش) را اجابت کند، ولی دعای وسط را ردّ نماید، با صلوات بر محمد و آل او، مانعی جلو دعا را نمی گیرد. (مجلسی، ۱۳۷۰، ج ۷، ص ۲۳۱)

و پیامبر اکرم (صلی الله علیه وآله وسلم) فرمود:

«صَلَاتُكُمْ عَلَيَّ إِجَابَةٌ لِدُعَائِكُمْ وَ زَكَاةٌ لِأَعْمَالِكُمْ» (مجلسی، ۱۳۷۰، ج ۷، ص ۳۱)

صلوات شما بر من، موجب روا شدن دعای شما و پاکیزگی اعمال شما می گردد.

لذا رعایت آداب دعا، به ویژه ذکر صلوات در آغاز و انجام آن که یک نوع توسل بر محمد (صلی الله علیه وآله وسلم) و آتش و وسیله قرار دادن آن‌ها است، در استجاب دعا بسیار مؤثر است.

۳. اعتراف به قدرت نامحدود خداوند

«...وَ لَا تَرُدُّ دُعَائِي عَلَيَّ رَدًّا، فَإِنِّي لَا أَجْعَلُ لَكَ ضِدًّا، وَ لَا أَدْعُو مَعَكَ نِدًّا»

خدایا! دعایم را بدون اجابت، به سویم بازنگردان، چرا که من برای تو رقیب و همتایی قرار نداده‌ام و همراه دعایم، شریکی برای تو نساخته‌ام. (صحیفه سجادیه، دعای ۲۰)

شرح کوتاه

یکی از موانع اجابت دعا، اتخاذ رقیب و شریک برای خدا و همتا قرار دادن برای خدا همراه دعا است. امام (علیه السلام) در فراز فوق به ما می‌آموزد که هنگام نیایش، با توحید خالص به سوی خدا برویم و از او بخواهیم به خاطر توحید و اخلاص، دعای ما را اجابت نموده و مردود نسازد.

و در بند ۱۵ از دعای هفدهم، این درخواست چنین عنوان شده:

«وَ أَسْمَعُ لَنَا مَا دَعَوْنَا بِهِ، وَ أَعْطِنَا مَا أَعْفَلْنَا، وَ أَحْفَظُ لَنَا مَا نَسِينَا»

خدایا! دعای ما را بشنو و آنچه را از یادش غافل شدیم به ما عطا فرما و آنچه را که فراموش کرده‌ایم، برای ما محفوظ دار.

بنابراین باید کاری کرد که دعا و نیایش ما در پیشگاه الهی شنیده و پذیرفته شود و رد نگردد. غفلت، نسیان و عدم توجه، از موانع اجابت دعا است. از آداب اجابت دعا، حضور قلب و خشوع و توجه است تا دعاهای ما عمق یابد، از درون و ذات وجودمان برخیزد و تنها لقلقه زبان نباشد. اگر به راستی به آداب دعا و این نکات توجه معنوی و عملی شود، دعا به صورت

یک مکتب آموزنده و سازنده درمی آید و کلاس درس برای نیایشگران خواهد بود. چرا که موجب خودسازی و بهینه سازی شده، روح را جلا و صفا می بخشد، قلب را بیدار و هشیار می کند و از مستی غفلت و گنگی و بی توجهی نجات می بخشد که خود این مرحله، یکی از مراحل اجابت دعا است. (سبزواری، ۱۳۹۲، ص ۱۵۱)

۴. دعا کردن در حق دیگران

«... وَ اغْفِرْ لِي بِدُعَائِي لَهُمَا، وَ اغْفِرْ لَهُمَا بِيْرِهِمَا بِيْ مَغْفِرَةً حَتْمًا...»

خدایا! به برکت دعایی که در مورد پدر و مادرم دارم مرا بیامرز و به جهت نیکی هایی که آن ها در حق من نموده اند آن ها را به آمرزشی قطعی بیامرز... (صحیفه سجادیه، دعای ۲۴)

شرح کوتاه

یکی از اقسام دعاها، دعا برای همدیگر، دعا برای حق داران، به ویژه پدر و مادر معلمین و ... است؛ که چنین دعایی از حقوق و وظایف مسلمین نسبت به همدیگر و بستگان و حق داران از یکدیگر است.

در صحیفه سجادیه، دعا برای دیگران بسیار آمده که می توان گفت: بخش مهمی از صحیفه دعا برای دیگران است. از جمله دعای بیست و چهارم که از آغاز تا انجام، دعا برای پدر و مادر است و یا دعای بیست و پنجم که دعا برای فرزندان است و یا دعای بیست و ششم که دعا برای دوستان و همسایگان است و دعای بیست و هفت که دعا برای رزمندگان و مرزداران می باشد و... امام (علیه السلام) به ما می آموزد که برای دیگران دعا کنیم و این کار علاوه بر ایجاد حسن رابطه معنوی با دیگران، به اجابت نزدیک تر می باشد.

روایت شده: خداوند به موسی (علیه السلام) وحی کرد:

با دهانی پاک مرا بخوان. موسی (علیه السلام) عرض کرد: چنین دهانی ندارم. خداوند فرمود:

با دهان دیگران مرا بخوان، چرا که تو به وسیله دهان دیگران گناه نکرده‌ای.

گفت موسی من ندارم آن دهان / گفت: ما را از دهان غیر خوان

از دهان غیر کی کردی گناه؟ / از دهان غیر برخوان کی إله (مولانا، ۱۳۹۳، ص ۱۱۳)

در عبارت فوق امام سجاد(علیه‌السلام) برای پدر و مادر دعا می‌کند که مجموع این دعا (دعای ۲۴) در این راستا است؛ و در ضمن طلب مغفرت از برای آن‌ها، حق‌شناسی خود را در مورد نیکی آن‌ها به یاد می‌آورد و از خدا می‌خواهد که به خاطر نیکی آن‌ها، آن‌ها را ببخشد...

نتیجه بحث

دعا و مناجات از بهترین حالات فرد مؤمن برای برقراری ارتباط با خداوند متعال و یا اهل بیت عصمت و طهارت است که در حدیثی از پیامبر اکرم (صلی‌الله علیه وآله وسلم) از آن به عنوان سلاح مؤمن یاد شده است. همچنین خداوند متعال در قرآن بندگان خود را امر به دعا می‌کند و می‌فرماید «ادعونی استجب لکم» و این نشان از اهمیت این حالت معنوی دارد.

امام صادق(علیه‌السلام) در اهمیت این دعا فرمودند:

«شما را سفارش می‌کنم به دعا کردن زیرا با چه چیزی به مانند دعا به خدا نزدیک نمی‌شوید در دعا کردن برای هیچ امر کوچکی را به خاطر کوچک بودنش رها نکنید زیرا حاجت‌هایی کوچک نیز به دست همان کسی است که حاجت‌های بزرگ به دست اوست» مهم‌ترین نکاتی که در این مقاله مورد بررسی قرار گرفته آداب دعا، دعا کردن در حق دیگران است.

منابع و مأخذ

- *قرآن کریم، ترجمه
- *صحیفه سجادیه، ترجمه
۱. ابن فارس، معجم مقاییس اللغه، بیروت، الدار الاسلامیه، ۱۴۱۰ ق.
 ۲. ابن فهد حلی، احمد بن محمد، عدة الداعی، قم، بنیاد معارف اسلامی، ۱۳۸۹.
 ۳. آقا بزرگ تهرانی، محمد محسن، الذریعه الی تصانیف الشیعه، بیروت، دارالاضواء، ۱۳۷۸ ق.
 ۴. پیشوایی، مهدی، سیره پیشوایان، قم: نسل جوان، ۱۳۷۲.
 ۵. الجوهری، اسماعیل بن حماد، الصحاح تاج اللغه و صحاح العربیه، تحقیق احمد عبد الغفور بیروت، دار العلم للملایین، ۱۴۰۴ ق.
 ۶. دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، تهران: دانشگاه تهران ۱۳۵۱.
 ۷. راغب الاصفهانی، المفردات فی غریب القرآن، بیروت الدار الشامیه، ۱۴۱۶ ق.
 ۸. سبزواری، ابراهیم، شرح صحیفه سجادیه، اصفهان. حوزه علمیه اصفهان، ۱۳۹۲.
 ۹. صدر بلاغی، سید صدر الدین، ترجمه صحیفه سجادیه، قم: دار الکتب الاسلامیه ۱۳۹۳.
 ۱۰. فیومی، احمد، المصباح المنیر، قم، انتشارات هجرت، ۱۴۱۴ ق.
 ۱۱. قمی، ابو جعفر، عیون اخبار رضا، قم، نغمه قرآن، ۱۳۹۲.
 ۱۲. قمی، عباس، مفاتیح الجنان، تهران، پارس کتاب، ۱۳۸۵.
 ۱۳. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، تهران: دارالحدیث، ۱۳۸۹.
 ۱۴. مجلسی، محمدباقر، بحار النوار، قم: دار کتاب الاسلامیه، ۱۳۷۰.
 ۱۵. مطهری، مرتضی، سیری در نهج البلاغه، تهران: صدرا، ۱۳۸۰.
 ۱۶. موسوی خمینی، روح الله، آداب الصلاه، تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۷۲.
 ۱۷. مولانا، جلال الدین محمد، مثنوی معنوی، تهران: فرهنگسرای میردشتی، ۱۳۹۳.

